

SKURDAS, JO MATAVIMAS IR TENDENCIJOS LIETUVOJE

Algis Šileika

Prof. habil. dr.
Vilniaus Gedimino technikos universiteto
Socialinės ekonomikos ir vadybos katedra
Saulėtekio al. 11, LT-10223, Vilnius, Lietuva
Tel. (370 5) 275 24 34
El. paštas: Algis.Sileika@dsti.lt

Rasa Zabarauskaitė

Doktorantė
Vilniaus Gedimino technikos universiteto
Socialinės ekonomikos ir vadybos katedra
Saulėtekio al. 11, LT-10223, Vilnius, Lietuva
Tel. (370 5) 275 35 68
El. paštas: Rasa.Zabarauskaite@dsti.lt

Skurdas – viena iš aktualiausių problemų, su ja susiduria ne tik Lietuvos, bet ir išsivysčiusių pasaulio šalių gyventojai. 2000 m. Jungtinių Tautų Tūkstantmečio viršūnių susitikime, kuriame dalyvavo 189 pasaulio šalis, buvo numatyti Tūkstantmečio plėtros tikslai, kurių vienas iš svarbiausių – mažinti gyventojų skurdą ir socialinę atskirtį. Įgyvendinti šį tikslą siekia ir Lietuva. Remiantis 2002 m. Jungtinių Tautų pranešimu, Lietuvoje nuo 2000 m. iki 2005 m. buvo numatyta santykinio skurdo lygį sumažinti nuo 16 proc. iki 13 proc. Tačiau Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyrriausybės duomenys rodo, kad santykinio skurdo lygis Lietuvoje per šį laikotarpį ne tik nesumažėjo, bet net padidėjo (nuo 16,0 proc. iki 16,9 proc.) Šiai problemai spręsti reikia laiku ir kryptingos šalies Vyrriausybės politikos ir pačių gyventojų pastangų, nes dažnai pavėluotas skurdą sukeliančių problemų sprendimas nulemia socialinės atskirties šalyje padidėjimą ir skatina gyventojų emigraciją.

Vienas iš pirmųjų tikslų, siekiant vykdyti šalies socialinės politikos uždavinius skurdo mažinimo srityje, yra nustatyti tikrąjį skurstančiųjų skaičių ir skurdo lygį šalyje. Pasirinktas vienoks ar kitoks skurdo matavimo rodiklis daugiausia nulemia skurdo tyrimų rezultatus, todėl, siekiant nustatyti tikrąją situaciją šalyje, būtina parinkti kuo geriau tos šalies gyvenimo lygį ir specifiką atitinkančius rodiklius.

Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti pagrindinius skurdo matavimo rodiklius ir jų ypatumus, išanalizuoti skurdo ir su juo susijusių problemų (pajamų diferenciacijos ir kt.) kitimo tendencijas Lietuvoje ir kartu išryškinti skurdo mažinimo šalyje prielaidas.

Straipsnio pradžioje, remiantis mokslinės literatūros šaltinių analize, nagrinėjamos pagrindinės skurdo sampratos nuostatos, toliau analizuojami skurdo matavimo rodikliai bei jų ypatumai ir diskusiniai klausimai. Baigiamojoje straipsnio dalyje, remiantis Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyrriausybės duomenimis, nagrinėjami skurdo ir pajamų diferenciacijos rodikliai Lietuvoje, tiriamos skurdo mažinimo šalyje prielaidos.

Pagrindiniai žodžiai: santykinis skurdas, absoliutus skurdas, skurdo lygis.

Skurdo sampratos nuostatos

Skurdo sampratos kaita trunka apie šimtmetį. Apie skurdą buvo pradėta kalbėti jau antrojoje XVIII a. pusėje. Tuo metu jis buvo suprantamas kaip nepakankamos pajamos, siekiant įsigyti būtiniausių reikmenų (maisto, drabužių ir kt.), kad būtų galima palaikyti asmens fizinį pajėgumą. Eko-

nomikos teorijos klasikas A. Smithas ekonominį skurdą 1776 m. apibrėžė kaip reikalingiausių daiktų, skirtų asmens gyvybei palaikyti, bei kitų reikmenų, be kurių, atsižvelgiant į visuomenės gyvenimo standartus, žmogui nepridera būti, stygių. Panašią skurdo sampratą 1901 m. pateikė ir vienas iš skurdo tyrimų pradininkų – anglų mokslininkas B. S. Rowntree (Rowntree, 1941; Ringen, 1988)

Ir tik vėliau, septintajame XX a. dešimtmetyje buvo suvokta, jog kalbant apie skurdą būtina kalbėti ne tik apie fizinius, bet ir apie dvasinius (intelektinius) bei socialinius žmonių poreikius¹. Vienas iš tokios skurdo koncepcijos pradininkų buvo anglų ekonomistas P. Townsendas. Jis teigė, kad skurstantieji patiria ne tik ekonominį, bet ir socialinį skurdą, nes jie yra eliminuojami iš visuomenės gyvenimo. Taigi nuo šio dešimtmečio vis dažniau pradėta kalbėti, kad skurdo koncepcija turėtų apimti ne tik pajamų, bet ir sveikatos priežiūros, švietimo ir kitų socialinių ir kultūrinių paslaugų nepakankamumą (Townsend, 1985).

Aštuntuoju XX a. dešimtmečiu, plėtojant skurdo koncepciją, vis labiau buvo pažymimi socialiniai žmonių poreikiai. Ekonomistas A. Sen gyventojų pajamoms skurdo matavimo kontekstu suteikė naują požiūrį. Jis teigė, kad pajamos yra reikšmingos tik tiek, kiek jos padidina žmogaus gebėjimus bei suteikia jam galimybę dalyvauti visuomenės gyvenime (Sen, 1987). Galiausiai paskutiniuoju XX a. dešimtmečiu nusistovėjo skurdo samprata, kurioje atsispindėjo žmonių raidos koncepcija, t. y. lygios galimybės ir tinkamas gyvenimo lygis, užtikrinantis asmenis orumą ir pasirinkimo laisvę.

1984 m. Europos Ministrų Taryba skurstantuosius apibūdino kaip asmenis (šeimas ar jų grupes), kurie dėl materialinių, kultūrinių ir socialinių išteklių ribotumo nepajėgia užsitikrinti minimalaus toje šalyje nustatyto gyvenimo lygio. Šis skurdo apibrėžimas ES skurdo mažinimo programoje išliko iki šiol (Atkinson, 2002).

Skurdo mažinimo Lietuvoje strategijoje skurdas apibrėžiamas kaip pajamų ir kitų išteklių (fizinių, kultūrinių ir socialinių), užtikrinančių Lietuvos visuomenei priimtinius gyvenimo standartus, nepakankamumas.

¹ Ši problema yra plačiai nagrinėta ir Lietuvos ekonomistų darbuose (Šileika, 1976).

Diskusiniai skurdo matavimo klausimai

Atliekant skurdo tyrimus naudojama daug skurdo matavimo rodiklių. Reikėtų pažymėti, kad nors skurdo koncepcijos, taip pat matavimo ir analitinės priemonės gali būti pritaikytos daugeliui gerovės rodiklių (pajamoms, vartojimui, sveikatos būklei, išsilavinimui, disponuojamam turtui ir kt.), šiame straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama gyventojų pajamoms ir vartojimo išlaidoms.

Dabar pasaulyje yra naudojamos dvi principinės skurdo koncepcijos tyrinėjant skurdo problemas. Pagal vieną koncepciją – *absoliutaus skurdo* – pastarasis yra minimalus išteklių rinkinys, siekiant patenkinti žemiausios kvalifikacijos darbuotojų, dirbančių paprastą, nesudėtingą darbą, būtinus asmeninius poreikius. Antroji – *santykinio skurdo* koncepcija, pagal ją skurdas suprantamas kaip tam tikros gyventojų grupės disponuojamų išteklių ir gyvenimo sąlygų matavimas, susiejant juos su bendru gyvenimo lygiu šalyje.

Absoliutaus skurdo koncepcija dažniau naudojama tiriant skurdą nepakankamai išsivysčiusiose šalyse, kuriose skurstantys gyventojai dėl nepakankamų pajamų nepajėgia patenkinti būtinų minimalių poreikių. Šią koncepciją, autorių nuomone, tikslinga naudoti ir tiriant skurdą posocialistinėse šalyse.

Santykinio skurdo koncepcija labiau naudojama išsivysčiusiose šalyse, kuriose asmeninės pajamos yra palyginti didelės, ir todėl, matuojant skurdą, dominuoja ne tiek fiziniai, kiek socialiniai ir kultūriniai (atsižvelgiant į šalies tradicijas) skurdo aspektai, kitaip tariant, nors asmuo ir turi pakankamai pajamų patenkinti būtiniausias savo poreikius, tačiau jaučiasi skurstantis, jeigu jo pajamų ir gyvenimo lygis yra gerokai žemesnis nei vidutinis lygis toje šalyje.

Mokslinėje literatūroje aptinkami du pagrindiniai skurdo matavimo rodikliai: *skurdo lygis* ir *skurdo gylis*.

Skurdo lygis – tai gyventojų, kurių pajamos ar vartojimo išlaidos yra mažesnės, nei pagal tam tikrą metodą apskaičiuotos skurdo ribos, dalis.

Skurdo gylis (tarpsnis) – skurstančių asmenų išlaidų nuokrypis nuo skurdo ribos. Skurdo gylis parodo, kiek vidutiniškai skurstančių asmenų pajamos (ar išlaidos) yra mažesnės už nustatytą skurdo ribą.

Tiek absoliutaus, tiek santykinio skurdo lygis yra nustatomas remiantis skurdo riba. Skurdo riba – tai dydis, reikalingas minimaliam nustatytam gyvenimo visuomenėje standartui pasiekti. Asmenys, esantys žemiau šios ribos, yra pripažįstami skurstančiais. Skurdo riba paprastai skaičiuojama remiantis gyventojų pajamomis arba vartojimo išlaidomis. Pastaruoju metu vis labiau pažymima, kad skurdo ribai skaičiuoti tikslinga naudoti gyventojų vartojimo išlaidų rodiklius. Pasaulio banko ekspertų vertinimu, informacija apie gyventojų vartojimo išlaidas yra patikimesnė ir tiksliau parodo skurdo situaciją šalyje nei gyventojų pajamų rodikliai. Tai lemia keletas priežasčių (Atkinson, 2002):

- *vartojimo išlaidų rodiklis geriau parodo rezultatą nei pajamų rodiklis*: gyventojų vartojimas yra labiau susijęs su asmenų ar namų ūkių gerove, kai siekiama nustatyti gyventojų būtiniausių poreikių patenkinimą. O pajamos tėra vienas iš elementų, sudarančių sąlygas vartoti;
- *vartojimo išlaidos gali būti geriau išmatuotos nei pajamos*: skurdžiose žemės ūkio ar kitose šalyse, kuriose yra daug neformalių sektorių, gyventojų pajamų srautai per metus gali labai svyruoti, todėl skurdo skaičiavimas remiantis gyventojų pajamomis gali būti netikslingas. Be to, gana sudėtinga pamatuoti ūkininkaujantių namų ūkių

gautas pajamas, nes vertinant jų dydį reikia iš gautų pajamų atimti visas sąnaudas (pvz., išlaidas trąšoms, sėkloms ir kt.), kurios buvo įdėtos gauti galutinį produktą;

- *vartojimo išlaidos geriau parodo namų ūkių galimybes patenkinti būtiniausius savo poreikius*: vartojimo išlaidos parodo ne tik tas prekes ir paslaugas, kuriomis namų ūkiai gali disponuoti, atsižvelgiant į jų pajamas, bet ir ar namų ūkiai gali naudotis kredito paslaugomis bei santaupomis tuo metu, kai jų pajamos yra mažos ar netgi neigiamos, pavyzdžiui, dėl sezoniško ar netekus derliaus.

Skurdo ribos skaičiuojamos įvairiais metodais. Mokslinėje literatūroje dažniausiai nurodomi šie skurdo ribos skaičiavimo metodai (Atkinson, 2002):

- įstatyminis;
- santykinis;
- maisto proporcijų;
- subjektyvus;
- biudžeto.

Pagal *įstatyminį metodą* nustatyta skurdo riba paprastai sutampa su minimaliu pajamų kiekiu, patvirtintu socialinės ar fiskalinės politikos teisės aktuose (pvz., socialinės gerovės pašalpos dydis Švedijoje ar vienas minimalus gyvenimo lygis (MGL) Lietuvoje). Pagal šį metodą apskaičiuota skurdo riba dažnai yra naudojama absoliutaus skurdo lygiui nustatyti šalyje. Pagrindinis įstatyminio metodo pranašumas yra tas, kad šis metodas nubrėžia skurdo ribą, kuri parodo šalyje nusistovėjusio skurdo vaizdo politinį interpretavimą ir šalies finansinį pajėgumą tenkinti gyventojų minimalius asmeninius poreikius. Taip galima teigti, nes ši skurdo riba paprastai yra nustatoma remiantis kiekvienam gyventojui valstybės garantuojamų pajamų dydžiu (Atkinson, 2002).

Tačiau reikėtų susimąstyti, ar tokia šalies vyriausybės nustatyta riba išties atitinka gyventojų

asmeninius poreikius. Minimalių pajamų lygio gyventojams nustatymas yra labiau politinis sprendimas, siekiant suderinti prieštarigus valstybės tikslus, t. y. užtikrinti gyventojams minimalią gyvenimo kokybę ir nesudaryti jiems galimybių piktnaudžiauti valstybės parama. Be to, vyriausybė minimalų pajamų lygį nustato atsižvelgdama į savo biudžeto galimybes, todėl galima teigti, kad minimalios garantuojamos pajamos gyventojams neužtikrina, jog skurdo bus išvengta.

Kaip pavyzdį galima paimti dabar įgyvendinant socialinę politiką Lietuvoje taikomą 1 MGL dydį. Pagal 1990 m. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymą minimalus gyvenimo lygis² (MGL) šalyje yra 125 litai. Tačiau iš esmės šis dydis nėra pagrįstas kokiais nors objektyviais asmeninio vartojimo normatyvais – jo dydį labiau nulemia valstybės biudžeto galimybės. Gyventojų, esančių žemiau nei 1 MGL skurdo ribos, vartojimo išlaidos neužtikrina net minimalių maisto produktų poreikių patenkinimo, nes nuo 1992 m., gerokai padidėjus kainoms šalyje, MGL neatitinka minimalaus gyvenimo lygio principų, ir šis dydis negali būti taikomas skurdo ribai šalyje skaičiuoti.

Be to, daugelyje mokslinės literatūros šaltinių pabrėžiama, jog, siekiant įvertinti valstybės socialinės apsaugos ir skurdo mažinimo politiką, nėra logiška taikyti pačios politikos sukurtą standartą. Tikslinga nustatyti nepriklausomą ribą, kuri parodytų, kokia gyventojų dalis yra že-

mia oficialios skurdo ribos, ir padėtų įvertinti socialinės apsaugos sistemos efektyvumą, įgyvendinant numatytus tikslus (Atkinson, 2002).

Apskaičiuojant skurdą *santykiu pajamų metodu*, skurdo riba yra nustatoma kaip tam tikro makroekonominio rodiklio (pvz., nacionalinių pajamų, tenkančių vienam asmeniui, vidutinių grynųjų ar ekvivalentinių pajamų) procentinė dalis. Dažniausiai naudojamos 40 proc., 50 proc. arba 60 proc. skurdo ribos. Remiantis Europos statistikos (Eurostat) metodika, santykinė skurdo riba yra apskaičiuojama kaip 60 proc. ekvivalentinių disponuojamų pajamų medianos. Šis metodas dažniausiai taikomas, kai norima palyginti įvairių šalių rodiklius (tačiau kai kurios šalys juos naudoja ir skurdui šalyje skaičiuoti bei skurdo mažinimo tikslams įgyvendinti, pvz., Jungtinė Karalystė) (Ravallion, 2003).

Pažymėtina, kad pagal santykinį pajamų metodą apskaičiuota skurdo riba visiškai priklauso nuo pajamų pasiskirstymo visuomenėje ir kinta keičiantis bendram šalies gyvenimo lygiui. Todėl galima teigti, kad santykinio skurdo matavimas yra labiau susijęs su socialinės lygybės problema. Ekonomikos augimo laikotarpiu santykinis skurdas gali dar labiau padidėti, nes, padidėjus gyventojų pajamoms (ypač turtingiausio gyventojų sluoksnio, kuris paprastai visada turi geriausias galimybes pasinaudoti ekonomikos augimo gėrybėmis), santykinė skurdo riba padidėja, skurstančiųjų skaičius taip pat. Taigi žymus namų ūkių, esančių aukščiau santykinio skurdo ribos, padėties darbo rinkoje pagerėjimas bei pajamų didėjimas tik dar labiau padidina santykinį skurdą, jeigu nepadidėja žemiausiame decilyje esančių namų ūkių pajamos.

Galima paradoksali situacija, kad esant ekonominiam nuosmukiui (ar mažėjant ekonomikos augimui) šalyje, kai visų gyventojų pajamos kinta labai nežymiai, santykinis skurdas šalyje gali ir nepadidėti ar net sumažėti, nes santykinio

² 1990 m. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatyme MGL yra apibrėžtas šitaip: „šeimos mėnesinių pajamų suma, tenkanti vienam žmogui per mėnesį ir garantuojanti visiems minimalų socialiai priimtina poreikių patenkinimo lygį, atitinkantį organizmo maisto poreikius pagal fiziologines normas, taip pat minimalius drabužių, avalynės, baldų, ūkinių, sanitarijos ir higienos reikmenų, buto, komunalinių, buitinių, transporto, ryšių, kultūros ir švietimo paslaugų poreikius“.

skurdo riba nekinta. Nors iš esmės šiuo atveju negalima kalbėti apie gyvenimo lygio augimą šalyje.

Nustatant skurdo ribą *pagal maisto proporcijas* remiamasi prielaida, kad namų ūkiai, išleidžiantys vienodą savo pajamų dalį būtiniausiems poreikiams patenkinti (maistui, drabužiams, būstui), yra vienodai apsirūpinę. Toks metodas yra naudojamas Kanados statistikos departamente, skaičiuojant mažas pajamas gaunančių gyventojų dalį šalyje. Visų pirma yra nustatoma vidutinė namų ūkių pajamų, išleidžiamų būtiniausiems poreikiams patenkinti, dalis ir remiantis ja skaičiuojami namų ūkiai, išleidžiantys tokiems pat poreikiams patenkinti maždaug 20 proc. daugiau, ir t. t. Tačiau šis metodas turi nemažai trūkumų (Atkinson, 2002).

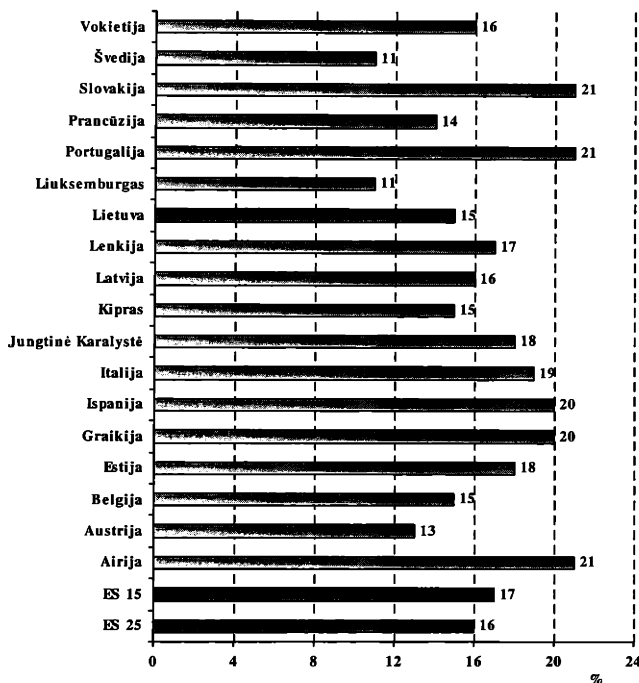
Remiantis *subjektyviu metodu* skurdo riba yra nustatoma atsižvelgiant į pačių gyventojų nuomonę. Gyventojų yra klausama: „Kokios turėtų būti mažiausios mėnesio pajamos (įskaitant visus pajamų šaltinius), kad Jūsų namų ūkis galėtų pragyventi?“ Pažymėtina, kad gyventojų nurodomas minimalus pajamų dydis, didėjant gyventojų pajamoms, taip pat didėja. Be to, siekiant eliminuoti turtingesnių namų ūkių vertinimus, dažniausiai tiriami tik tie namų ūkiai, kurie balansuoja ant skurdo ribos.

Palyginti su norminiu ir santykiniais metodais, subjektyvi skurdo riba parodo labiau asmeninę situaciją, nes ši riba nustatoma remiantis pačių gyventojų nuomone. Pagrindinis šio metodo trūkumas yra tas, kad respondentai gana skirtingai supranta minimalų gyvenimo lygį. Be to, ne visada yra aišku, kokios sąlygos ir kokie biudžeto elementai yra turimi galvoje, atsakant į klausimą apie „reikalingas pajamas“. Kaip rodo praktika, subjektyvi skurdo riba paprastai būna aukštesnė nei absoliuti ar santykinė skurdo riba. Be to, ji gali kasmet gerokai skirtis. Taip pat pažymėtina, kad net ir maži pakeitimai formu-

uojant klausimą apie „reikalingas pajamas“ gali šiek tiek pakeisti subjektyvios skurdo ribos dydį (Atkinson, 2002).

Biudžeto metodas yra bene pats seniausias ir geriausiai žinomas, nustatant skurdo ribą šalyje. Šis metodas remiasi būtiniausių prekių ir paslaugų krepšeliu ir dažnai yra naudojamas skaičiuoti absoliutaus skurdo lygį šalyje. Pagrindinis šio metodo pranašumas yra tas, kad būtiniausių prekių ir paslaugų krepšelio, pagal kurį apskaičiuota skurdo riba, turinys yra aiškus ir galima lengvai matyti, kokį minimalų gyvenimo lygį yra pasiekęs žemiau šios ribos esantis asmuo ar namų ūkis. Biudžeto metodas gana realiai, palyginti su kitais skurdo ribų nustatymo metodais, parodo minimalų būtinų gyventojų poreikių (fizinį, dvasinį (intelektinių) ir socialinių) patenkinimo lygį, nes leidžia atsižvelgti į faktiškai susiklosčiusius šalies gyventojų vartojimo (ypač mitybos) įpročius, vyraujančias tradicijas ir esamą šalies išsivystymo lygį.

Pagrindinis biudžeto metodo trūkumas yra tas, kad nėra lengva nuspręsti, kokios prekės ir paslaugos turėtų būti įtrauktos į šį krepšėlį, todėl visada išlieka subjektyvaus metodologinio pasirinkimo elementai. Pakankamai objektyviai dar galima įvertinti minimalias reikalingas maisto išlaidas, o ne maisto išlaidų apskaičiavimas yra kur kas sudėtingesnis. Šias išlaidas nulemia asmeniniai gyventojų poreikiai, be to, reikalingas minimalus šių išlaidų kiekis gerokai skiriasi atskirų visuomenės grupių ar šalies regionų (pvz., išlaidos būstui). Taip pat būtina pažymėti, kad, sudarant būtiniausių prekių ir paslaugų krepšėlį, negalima remtis faktiniu minimaliu vartojimu, nes minimalus vartojimo biudžetas turi atspindėti minimalius gyventojų poreikius, o ne minimalų esamą vartojimą. Į visa tai būtina atsižvelgti, nustatant skurdo ribą ir skaičiuojant skurstančių gyventojų dalį šalyje.

1 pav. Skurdo rizikos lygis⁴ po socialinių išmokų 2004 m. kai kuriose ES šalyse* (proc.)

Lietuvoje skurdo lygis apskaičiuojamas remiantis santykinę skurdo riba, nustatoma kaip 50 proc. vidutinių ekvivalentinių³ vartojimo išlaidų. Pažymėtina, kad, siekiant objektyvių skurdo mažinimo tikslų, ši skaičiavimo metodika Lietuvai nėra visiškai tinkama. Kaip jau minėta,

santykinio skurdo skaičiavimas prasmingesnis tose šalyse, kuriose asmeninės gyventojų pajamos yra gerokai didesnės už minimalius vartojimo normatyvus ir svarbiausias tikslas gyventojams tampa ne tiek fizinių, kiek dvasinių (intelektinių) bei socialinių poreikių tenkinimas. Lietuvoje, kur nemaža dalis gyventojų dėl nepakanamų pajamų negali patenkinti net būtiniausių fizinių poreikių, santykinio skurdo skaičiavimas nėra visiškai tikslingas.

³ Namų ūkių dydžio ir sudėties įtakai pašalinti yra naudojamos ekvivalentės skalės. Pagal ekvivalentę skalę pirmam namų ūkio nariui suteikiamas svoris lygus 1, kiekvienam kitam suaugusiam (vyresniam nei 15 metų) asmeniui – 0,7, o kiekvienam vaikui (iki 14 metų) – 0,5.

⁴ Skurdo rizikos lygis apskaičiuotas remiantis 60 proc. šalies gyventojų medianinių ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų (po socialinių išmokų) skurdo riba.

* Sudarant šią ir kitas diagramas bei lenteles, panaudoti Lietuvos Respublikos statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenys.

Pasirinkimą skaičiuoti skurdo lygį naudojant santykinius rodiklius Lietuvoje iš esmės nulėmė Europos statistikos departamento sukurta metodika, kuria buvo siekiama palyginti skurdo lygį Europos šalyse ir kuri, beje, buvo pritaikyta išsivysčiusioms šalims. Pažymėtina, kad Lietuvoje skurdo lygio skaičiavimas pagal Europos statistikos metodiką nėra tinkamas netgi ir siekiant palyginimo tikslų, nes, palyginti su išsivysčiusiomis šalimis (ir atsižvelgiant į tai, jog santykinė skurdo riba šiose šalyse yra kur kas didesnė), gaunama mažesnė skurstančių gyventojų dalis Lietuvoje. Gaunami visiškai absurdiški duomenys, rodantys, jog skurdo lygis Lietuvoje yra gerokai žemesnis nei išsivysčiusiose šalyse – Airijoje, Jungtinėje Karalystėje (žr. 1 pav.), šalyse, kuriose nacionalinių įstatymų nustatytas minimalus mėnesinis gyventojų darbo užmokestis viršija 1000 eurų.

Dėl šių priežasčių Lietuvoje būtų kur kas tikslingiau skaičiuoti absoliutaus skurdo lygį – skurdo ribą nustatant pagal minimalius asmeninio vartojimo normatyvus (t. y. jau prieš tai minėtu biudžeto metodu).

Darbo ir socialinių tyrimų institute, dalyvaujant Lietuvos respublikinio mitybos centro mokslininkams, yra sumodeliuotas agreguotas minimalaus gyvenimo lygio rodiklis, rodantis absoliutaus skurdo ribą šalyje. Šio rodiklio skaičiavimas pagrįstas minimaliu normatyviu vartojimo biudžetu (MNVB), kuris apibūdina minimalų būtiniausių poreikių (fizinį, dvasinį (intelektinį) ir socialinių) patenkinimo lygį, užtikrinantį, visuomenės požiūriu, minimalias reprodukcijos sąlygas asmeniui, atliekančiam nesunkų, paprastą darbą, kuriam nereikia specialaus pasirengimo. MNVB apskaičiuotas pagal minimalaus normatyvinio maisto produktų rinkinio vertę (Lt), jam priskiriant 50 proc. lyginamąjį visuminio MNVB rinkinio svorį. Buvo atsižvelgta į tai, kad minimalus rinkinys, be

maisto, turi garantuoti ir kitų ne maisto (draabužių, avalynės, būsto ir kt.) poreikių tenkinimą. Remiantis Europos Sąjungos šalyse naudojamomis metodikomis ir Pasaulio sveikatos organizacijos rekomendacijomis, Lietuvos gyventojai buvo suskirstyti į tipiškiausias 5 grupes (darbingo amžiaus vyrai, darbingo amžiaus moterys, pensinio amžiaus vyrai, pensinio amžiaus moterys ir vaikai) ir jiems apskaičiuoti minimalūs normatyviniai maisto produktų rinkiniai. Šiuos rinkinius papildžius išlaidomis ne maisto prekėms ir paslaugoms, buvo sumodeliuotas agreguotas MNVB rodiklis, pagrįstas realia Lietuvos gyventojų sudėtimi pagal pagrindinius jų požymius – amžių, lytį ir socialinį statusą. Taigi jau pačiame agreguotame skurdo rodiklyje buvo „užprogramuota“ reali Lietuvos gyventojų struktūra. Tai sudaro galimybes, vertinant absoliutaus skurdo lygį Lietuvoje, agreguotą MNVB rodiklį palyginti su atitinkamų metų gyventojų (tam tikrų jų socialinių grupių) pajamomis, tik pakoreguojant šį rodiklį atitinkamų metų kainų indeksu.

Absoliutaus skurdo rodiklio skaičiavimas Lietuvoje būtų kur kas tikslingesnis, siekiant įvertinti socialinės politikos veiksmingumą ir spręsti skurdo problemas, nes leistų nustatyti skurdo lygį ir skurstančiųjų skaičių šalyje kur kas tiksliau, nei dabar skaičiuojami santykinio skurdo lygio rodikliai.

Skurdo problema Lietuvoje

Statistikos departamento duomenimis, santykinis skurdas Lietuvoje 2005 m. buvo 16,9 proc., o santykinė skurdo riba sudarė 363,0 Lt vienam ekvivalentiniam vartotojui per mėnesį (žr. 1 lentelę). 2005 m. skurdžiai gyveno apie 600 tūkst. šalies gyventojų. Palyginti su 2004 m., santykinio skurdo lygis šalyje padidėjo 0,8 procentinio punkto.

1 lentelė. Santykinio skurdo rodikliai 2001–2005 metais Lietuvoje

	2001	2002	2003	2004	2005
Santykinio skurdo lygis (proc.)	16,5	16,6	15,9	16,1	16,9
Santykinio skurdo riba (Lt)	264,2	266,2	311,7	326,1	363,0

2 lentelė. Vidutinės vartojimo išlaidos pagal decilius (vienam namų ūkio nariui) per mėnesį (Lt)

Metai	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	Decilinis koeficientas
2003	158,5	231,0	285,1	333,3	382,2	437,0	437,0	589,2	732,8	1220,7	7,7
2004	160,2	243,3	301,2	351,3	402,0	461,2	461,2	622,9	770,3	1281,0	8,0
Pokytis (proc.)	1,1	5,3	5,6	5,4	5,2	5,5	5,5	5,7	5,1	4,9	0,3

Kartu šalyje pastaraisiais metais didėjo gyventojų socialinė nelygybė. Ją galima matyti analizuojant skirtingų namų ūkių vidutinės mėnesinės vartojimo išlaidas pagal decilius (žr. 2 lentelę). Decilinis diferenciacijos koeficientas, t. y. viršutinio ir apatinio decilio vidutinių vartojimo išlaidų (pajamų) santykis parodo, kiek kartų 10 proc. turtingiausių gyventojų išlaidos (pajamos) viršija 10 proc. skurstančių gyventojų išlaidas (pajamas).

Kaip matyti iš 2 lentelės, decilinis diferenciacijos koeficientas 2004 m. Lietuvoje buvo 8 proc. ir, palyginti su 2003 m., padidėjo 0,3 procentinio punkto. Daugumoje išsivysčiusių šalių šis koeficientas nesiekia 5 procentų.

Nors gyventojų vartojimo išlaidos 2004 m., palyginti su 2003 m. vidutiniškai padidėjo 4,9 procentinio punkto, tačiau reikėtų pažymėti, jog labiausiai vartojimo išlaidos vienam namų ūkio nariui padidėjo aštuntajam deciliui priklausančiuose namų ūkiuose (5,7 proc.), t. y. namų ūkiuose, esančiuose tik dviem deciliais žemiau nei turtingiausias gyventojų sluoksnis Lietuvoje. Atsižvelgiant į tai, kad turtingiausi gyventojų sluoksniai dažniausiai atsisako dalyvauti namų ūkio tyrimo apklausose arba deklaruoja

mažesnes pajamas (išlaidas), galima teigti, jog iš tikrųjų socialinė diferenciacija yra dar didesnė.

Vertinant gyvenimo lygį šalyje, svarbus rodiklis yra gyventojų išlaidų maistui lyginamoji bendros vartojimo išlaidų struktūros dalis. Ekonomikos teorijoje pripažinta, kad yra tiesioginė išlaidų maistui lyginamosios bendros išlaidų struktūros dalies ir skurdo lygio šalyje priklausomybė, kitaip tariant, kuo daugiau šalies gyventojai išleidžia maistui, tuo šalis yra skurdesnė. Remiantis Statistikos departamento duomenimis, 2004 m. Lietuvos gyventojai maistui (įskaitant nealkoholinius gėrimus) išleido daugiausia iš visų Europos Sąjungos šalių (31,8 proc.) ir beveik tris kartus viršijo ES vidurkį, kuris buvo 12,7 procento. Išleisdami beveik trečdalį pajamų maistui ir nealkoholiniams gėrimams, Lietuvos gyventojai gerokai aplenkė net Latvijos ir Estijos gyventojus, kurie maistui tais metais išleido atitinkamai 21,1 proc. ir 20,5 proc. visų pajamų.

Skurdo ir gyventojų socialinės nelygybės didėjimas rodo, kad šalies ekonomikos augimas nesudarė prielaidų spręsti skurdo problemas šalyje. Kaip matyti iš 3 lentelės, nuo 2001 m. bendrasis vidaus produktas (BVP) Lietuvoje kasmet

3 lentelė. *Ekonomikos augimo rodikliai 2001–2005 m. Lietuvoje*

Rodiklis	2001	2002	2003	2004	2005
BVP pokyčiai lyginamosiomis 2000 m. kainomis (proc.)	6,4	6,8	10,5	7,0	7,5
BVP, tenkantis vienam gyventojui galiojusiomis kainomis (Lt)	13 950	14 975	16 436	18 174	20 094
Darbo našumo didėjimas (proc.)	9,9	2,6	7,0	10,3	12,5

4 lentelė. *Skirtingų socialinių-ekonominių grupių santykinio skurdo lygis Lietuvoje (proc.)*

Metai	Namų ūkio galvos socialinė-ekonominė grupė			
	žemdirbiai	samdomieji darbuotojai	dirbantys sau ir darbdaviai	pensininkai
2002	35,9	11,0	7,4	21,5
2003	28,8	11,4	5,5	23,0
2004	30,1	11,6	6,9	24,5
2005	21,6	12,0	9,2	28,6

sparčiai didėjo. 2005 m. BVP pokytis 2000 m. lyginamosiomis kainomis sudarė 7,5 proc., o 2003 m. – net 10,5 procento.

Tokį spartų BVP augimą 2005 m. labiausiai nulėmė efektyvi apdirbamosios pramonės ir transporto, sandėliavimo ir ryšių ekonominių veiklų plėtra. 2005 m., palyginti su 2004 m., šiose ekonominės veiklos srityse sukurta bendroji pridėtinė vertė padidėjo atitinkamai 10,0 ir 11,1 procentiniais punktais. Taip pat nemažą įtaką BVP augimui 2005 m. Lietuvoje turėjo ir efektyvi didmeninės bei mažmeninės prekybos ekonominės veiklos plėtra. Jos sukurta bendroji pridėtinė vertė 2005 m., palyginti su 2004 m., padidėjo 9,6 procentiniais punktais. Šalyje per pastaruosius metus sparčiai didėjo ir darbuotojų darbo našumas (žr. 3 lentelę).

Esant palankiai ekonominei situacijai šalyje, kaip neigiamą tendenciją reikėtų pažymėti tai, kad Lietuvoje kasmet didėja skurstančių gyventojų dalis tarp samdomų darbuotojų ir dirbančių sau (darbdavių) (ką jau kalbėti apie tai, kad

pensininkų skurdo lygis nuo 2002 m. padidėjo net 7,1 procentiniais punktais) (žr. 4 lentelę). Tuo labiau kad vidutiniai šalies darbo užmokesčio rodikliai per 2001–2005 m. laikotarpį kasmet didėjo.

Minimalus valandinis atlygis per minėtą laikotarpį padidėjo nuo 2,53 Lt iki 3,28 Lt, o vidutinis bruto mėnesinis darbo užmokestis – nuo 1056,2 Lt iki 1289,5 Lt. Tai rodo, kad vidutinių šalies ekonominių rodiklių didėjimas ne visada yra reikšmingas, sprendžiant skurdo problemas (ypač esant didelei gyventojų pajamų diferenciacijai). Tokia situacija dar kartą patvirtina teiginį, kad, augant ekonomikai, santykinio skurdo lygio mažėjimas labiausiai priklauso ne nuo visų gyventojų, o nuo skurdžiausio gyventojų sluoksnio pajamų didėjimo.

O skurdžiausio ir vidutinio gyventojų sluoksnų pajamos Lietuvoje pastaraisiais metais didėjo labai lėtai. Remiantis Lietuvos Respublikos statistikos departamento duomenimis, 2004 m. spalio mėnesį minimalų ir mažesnę nei minima-

5 lentelė. Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis 2004 metais (be individualių įmonių)

Veiklos sritis	Lt	Palyginti su šalies vidurkiu (proc.)	Palyginti su 2003 m. (proc.)
Iš viso	1234,8	100,0	5,7
Žuvininkystė	1043,5	84,5	38,6
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė	944,3	76,5	8,6
Apdirbamoji gamyba	1164,0	94,3	3,5
Statyba	1263,5	102,3	20,3
Didmeninė ir mažmeninė prekyba	1127,7	91,3	2,8
Viešbučiai ir restoranai	776,0	62,8	4,0
Finansinis tarpininkavimas	2600,6	210,6	-0,8
Valstybės valdymas ir gynimas	1922,1	155,7	7,6
Švietimas	1061,8	86,0	8,9
Sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	991,1	80,3	9,2

ly 500 Lt bruto darbo užmokestį⁵ Lietuvoje gavo 20,0 proc. darbuotojų (25,7 proc. darbuotojų, dirbančių privačiame sektoriuje) ir palyginti su 2003 m. minimalų darbo užmokestį gaunančiųjų gyventojų darbo užmokesčio padidėjimas, o tai tik dar labiau padidina socialinę nelygybę šalyje. O Airijoje, Čekijoje, Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje, Lenkijoje ir kitose Europos šalyse minimalų darbo užmokestį gaunančių asmenų dalis svyruoja nuo 1 proc. iki 5 proc. visų dirbančiųjų⁶. Be to, pažymėtina, kad nors vidutiniai darbo užmokesčio rodikliai Lietuvoje didėja, apdirbamosios gamybos bei vidaus prekybos srityse, kuriose 2004 m. dirbo didžioji dalis šalies gyventojų (atitinkamai 20,8 proc. ir 13,6 proc.) ir buvo sukurta didžiausia pridėtinės vertės apimtis, darbo užmokestis buvo gero kai mažesnis nei šalies vidurkis ir jo augimo tempas buvo kur kas lėtesnis nei visos šalies ekonomikos (žr. 5 lentelę).

Tai rodo, kad ekonomikos augimo nauda dažnai pasinaudoja ne skurdžiausiam gyventojų

sluoksniui priklausantys asmenys. Ir neretai vidutinių šalies darbo užmokesčio rodiklių padidėjimą lemia ne pačias mažiausias pajamas gaunančiųjų gyventojų darbo užmokesčio padidėjimas, o tai tik dar labiau padidina socialinę nelygybę šalyje.

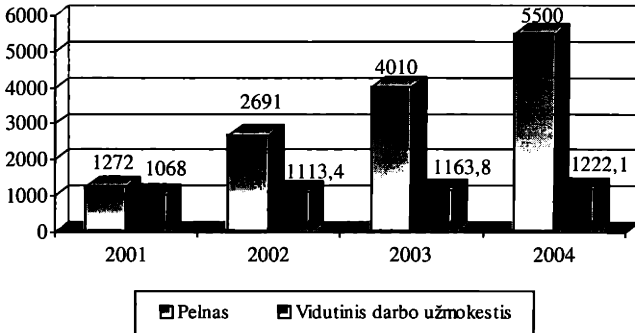
Esant tokiai situacijai, kai darbo pajamos nepakankamai užtikrina galimybes išvengti skurdo, dažnai paastrėja „skurdo spąstų“ bei ekonominio neveiklumo problemos šalyje. Siekiant išvengti šių problemų, būtina garantuoti, kad už darbą gaunamas net minimalus atlyginimas užtikrintų gyventojams gyvenimo lygį, viršijantį skurdo ribą.

Panagrinėjus šalies įmonių pelno rodiklius matyti, kad vien nefinansinių įmonių gautas pelnas prieš apmokestinimą⁷ 2001–2004 m. Lietuvoje didėjo gana žymiai. Statistikos departamento duomenimis, nefinansinių įmonių gautas pelnas prieš apmokestinimą nuo 2001 m. iki 2004 m. atitinkamai padidėjo nuo 1272 mln. Lt

⁵ Statistikos departamento tyrimas neapėmė individualių įmonių.

⁶ Remiamasi Europos tyrimų centro „Europos pramonės ryšių apžvalgos“ (EIRO) statistikos duomenimis.

⁷ Pelnas (nuostolis) prieš apmokestinimą – tai pelnas (nuostolio) ataskaitos straipsnių „ataskaitinių metų pelnas prieš apmokestinimą“ ir „nuostolis prieš apmokestinimą“ skirtumas.

2 pav. Nefinansinių įmonių gauto pelno prieš apmokestinimą (mln. Lt) ir vidutinio bruto darbo užmokesčio (Lt) kitimas Lietuvoje 2001–2004 m.

iki 5500 mln. Lt, t. y. daugiau nei 330 proc., o vidutinis bruto darbo užmokestis per tą patį laikotarpį padidėjo vos 15 proc. (žr. 2 pav.).

Toks neproporcingas įmonių pelno ir apmokejimo už darbą didėjimas ne tik nepadeda spręsti skurdo problemų šalyje, bet ir dar labiau padidina socialinę įtampą bei ekonominę diferenciaciją, nes sudaro sąlygas sparčiai didėti kapitalo savininkų pajamoms, o žemesnis ir vidutinis gyventojų sluoksniai ir toliau skursta.

Be to, kalbant apie darbo užmokestį, reikia pažymėti, kad į valstybės biudžetą darbuotojų mokamų mokesčių dydis Lietuvoje gerokai viršija 15 ES šalių senbuvų mokesčių vidurkį. Lietuvoje 46,1 proc. darbo vietos kainos sudaro pajamų mokesčiai ir socialinio draudimo įmokos⁸. O, pavyzdžiui, Airijoje, darbuotojų išlaidos pajamų mokesčiui ir socialinio draudimo įmokoms sudaro 25,3 proc., Šveicarijoje – 29,5 proc., Norvegijoje – 37,3 procento. Penkiolikoje ES šalių

senbuvų darbuotojų į biudžetą mokamų mokesčių naštos vidurkis sudaro 42,1 proc. darbo vietos kainos. Be to, pažymėtina, kad daugelyje išsivysčiusių šalių asmenims, gyvenantiems didesnės socialinės rizikos namų ūkiuose (pvz., šeimos, auginančiose du ir daugiau vaikų), taikomos įvairios mokesčių schemas, palengvinančios mokesčių našta šiems namų ūkiams. Pavyzdžiui, Airijoje namų ūkyje, kai yra du vaikai, kuriame dirba tik vienas asmuo, valstybei mokami mokesčiai yra tris kartus, Liuksemburge – 2,8 karto, Vokietijoje – 1,5 karto mažesni nei dirbančiam vienišiam asmeniui. Lietuvoje šis mokesčių skirtumas tesudaro 1,1 procento.

Nuo 2006 m. liepos 1 d., sumažinus gyventojų pajamų mokesčio tarifą iki 27 proc., mokesčių našta Lietuvoje sumažės iki 42,5 proc., tačiau net ir tada mūsų šalis viršys 15 ES šalių senbuvų mokesčių naštos vidurkį – 42,1 procento.

Išvados

1. Skurdo problemų sprendimas daugiausia priklauso nuo realaus skurdo lygio bei skurstančiųjų skaičiaus nustatymo. Todėl, projektuojant

⁸ Apskaičiuota darbuotojo į valstybės biudžetą mokama pajamų dalis, kai darbuotojas yra nesusituokęs, neturi vaikų ir gauna vidutinį atlyginimą.

skurdo mažinimo priemonės, daug dėmesio turėtų būti skiriama parinkti tinkamus, šalies gyvenimo lygį ir specifika atitinkančius skurdo matavimo rodiklius. Lietuvoje skurdui matuoti naudojamas santykinio skurdo lygio rodiklis (apskaičiuojamas pagal 50 proc. vidutinių ekvivalentinių vartojimo išlaidų skurdo ribą) nėra visiškai tinkamas, nes gerokai sumažina skurstančių gyventojų skaičių šalyje ir iš esmės rodo gyventojų išlaidų (pajamų) pasiskirstymą. Santykinio skurdo lygis paprastai yra skaičiuojamas išsivysčiusiose šalyse, kuriose asmeninės pajamos yra palyginti didelės ir todėl dominuoja ne fiziniai, o socialiniai ir kultūriniai skurdo aspektai. Lietuvoje, kaip ir kitose posocialistinėse šalyse, esant palyginti neaukštam ekonominiam išsivystymo lygiui, kai šalies gyventojų vartojimo išlaidų vidurkis yra pakankamai žemas, skurdo lygiui šalyje matuoti tikslinga naudoti absoliutaus skurdo rodiklį – nustatant skurdo ribą remtis minimaliais asmeninio vartojimo normatyvais.

2. Lietuvos Respublikos Statistikos departamento duomenų analizė parodė, kad nors šalies ekonomika auga, tiek santykinio skurdo lygis, tiek gyventojų socialinė nelygybė pastaraisiais metais Lietuvoje didėjo (santykinio skurdo lygis 2005 m., palyginti su 2003 m., padidėjo nuo 15,9 proc. iki 16,9 proc., decilinis diferenciacijos koeficientas 2004 m., palyginti su 2003 m., padidėjo nuo 7,7 iki 8). Tokią situaciją iš esmės nulėmė santykiškai mažas skurdžiausio gyventojų sluoksnio pajamų ir vartojimo išlaidų padidėjimas.

LITERATŪRA

1. Askonas P., Angus S. (2000) *Social Inclusion. Possibilities and Tensions*. Palgrave: New York.
2. Atkinson A. B., Cantillon B., Marlier E. (2002). *Social Indicators. The EU and Social Inclusion*. Oxford University Press.
3. Beck W., Walker A. (1997) *The Social Quality of Europe*. The Policy Press, University of Bristol.

mas. Vidutinių vartojimo išlaidų pasiskirstymo tarp namų ūkių analizė parodė, kad labiausiai vartojimo išlaidos vienam namų ūkio nariui 2004 m., palyginti su 2003 m., Lietuvoje padidėjo aštuntajam deciliui priklausančiuose namų ūkiuose (5,7 proc.). O žemiausio decilio gyventojų vidutinės vartojimo išlaidos padidėjo vos 1,1 procento.

3. Viena iš pastaraisiais metais išryškėjusių neigiamų tendencijų Lietuvoje, nekalbant apie skurstančių pensininkų lyginamojo svorio ryškų augimą – samdomų darbuotojų bei dirbančiųjų sau asmenų dalies tarp skurstančiųjų didėjimas, kurį daugiausia nulemia didelis darbo jėgos apmokestinimas šalyje bei nepakankamas darbo užmokesčio didėjimas didžiausio užimtumo ir didžiausią pridėtinę vertę sukuriančiose ekonominėse veiklos srityse (apdirbamojoje pramonėje, vidaus mažmeninėje prekyboje ir kt.). Kaip rodo Statistikos departamento duomenys, darbuotojų į valstybės biudžetą mokamų mokesčių dydis Lietuvoje gerokai viršija 15 ES šalių senbuvių mokesčių vidurkį, o tai savo ruožtu stabdo gyventojų pajamų didėjimą. Išnagrinėjus šalies įmonių pelno rodiklius matyti, kad realus darbo užmokesčio didėjimas yra nepakankamas, palyginti su šalies įmonių pelno didėjimu. Toks neproporcingas kapitalo ir darbo apmokestinimas tik dar labiau padidina gyventojų socialinę nelygybę šalyje, nes užkerta kelią didėti vidutinės ir mažas pajamas gaunančių gyventojų pajamoms bei padidina kapitalo savininkų pajamų didėjimo galimybes.

4. Deininger K., Olinto P. (2000) *Asset Distribution, Inequality and Growth*. World Bank research working paper 2375. World Bank, Washington.
5. Hirschl, Thomas A. (2003) *American poverty as a structural failing: evidence and arguments*. Journal of Sociology & Social Welfare 12/1.
6. Islam R. (2004) *The Nexus of Economic Growth,*

Employment and Poverty Reduction: An Empirical Analysis. Geneva: International Labour Office.

7. Khan A. R. (2005) *Growth, Employment and Poverty. An Analysis Of The Vital Nexus Based On Some Recent UNDP And ILO Studies.* Geneva: International Labour Office.

8. Khan A. R. (2001) *Employment Policies for Poverty Reduction.* ILO, Geneva.

9. Osmani S. R. (2003). *The Macroeconomics of Poverty Reduction: The Case Study of Bangladesh.* UNDP: New York.

10. Paugam S. (1999) *Poverty, Unemployment and Social Ties in Europe.* Données sociales, INSEE.

11. Policy Briefing on Poverty (2004). CORI Justice Commission: Ireland.

12. Ravallion M. (2003). *The Debate on Globalisa-*

tion, Poverty and Inequality: Why Measurement Matters. International Affairs 79,4. USA.

13. Ringen, Stein (1988). *Direct and Indirect Measures of Poverty.* Journal of Social Policy.

14. Rowntree S. (1941) *Poverty and Progress.* London.

15. Saunders P. (2005) *A valuable contribution to research and policy: reviewing four decades of Australian poverty research (The Melbourne poverty study).* Australian Journal of Social Issues 9/22.

16. Sen A. (1987) *The Standard of Living.* Cambridge University Press. Cambridge: England.

17. Townsend P. (1985). *A Sociological Approach to the Measurement of Poverty - A Rejoinder to proffesor Amartya Sen/ Oxford Economic Paper, Vol. 37.*

18. Шлейка А. (1976). Необходимый продукт как экономическая категория социализма. Вопросы теории. Вильнюс, Минтис.

THE CONCEPT OF POVERTY, ITS MEASUREMENT AND TENDENCIES IN LITHUANIA

Algis Šileika, Rasa Zabarauskaitė

Summary

Poverty is one of the most essential problems that most countries face over the world. Lithuania joined the implementation of Millennium Development Goals, which were adopted in 2000 by all the world's Governments with the aim to reduce the proportion of people living in poverty. It was anticipated to reduce the poverty level from 16% to 13% by 2005 in Lithuania. But according to the data of Statistics Lithuania, the poverty level in Lithuania increased from 15.9% in 2003 to 16.9% in 2005. The solution of this problem demands a purposeful policy of the Government as well as the endeavor of people themselves.

One of the first tasks to be performed when implementing poverty reduction measures in the country is the evaluation of poverty prevalence and the estimation of the number of the poor. The indicators chosen for poverty measurement highly influence the results of poverty research. Thus, indicators adjusted to the peculiarities of the country and based on its living standard should be used when the measuring poverty level.

The article analyses the definition of poverty as well as its development since the 18th century. The key indicators for measuring poverty (relative poverty line, absolute poverty line, subjective poverty line, poverty gap, etc.) and their main limitations are discussed in the article. Poverty dynamics and income

differentiation indicators in Lithuania are analysed in the second part of the article.

The authors suggest that poverty measurement based on the relative poverty line is not effective in Lithuania, because it doesn't show the real situation of poverty in the country. According to the relative poverty concept, people are considered to be living in poverty if their standard of living is substantially less than the general standard of living in society (i.e. 50% of average consumption expenditure in Lithuania). Relative poverty measures are usually used in highly developed countries where more emphasis is put on satisfying intellectual and social rather than physical needs. It is argued that the absolute poverty line should be used in underdeveloped countries (in Lithuania as well) when calculating the poverty level. Absolute poverty measured by the official poverty line representing the annual income required to allow a family of a given size to purchase the range of goods and services that are seen as constituting the minimum acceptable way of life in the country.

According to the authors, the main causes of increased poverty in the last period in Lithuania were a too heavy tax burden for employees (which exceeded the average level of taxes in 15 ES countries) as well as a high differentiation of income.

Key words: absolute poverty, relative poverty, poverty level.

SKURDAS, JO MATAVIMAS IR TENDENCIJOS LIETUVOJE

Algis Šileika, Rasa Zabarauskaitė

Santrauka

Skurdas – viena iš aktualiausių problemų, su ja susiduria tiek besivystančių, tiek išsivysčiusių pasaulio šalių gyventojai. Siekiant 2000 m. Jungtinių Tautų Tūkstantmečio viršūnių susitikime nustatytų tikslų, Lietuvoje nuo 2000 m. iki 2005 m. buvo numatyta santykinio skurdo lygį sumažinti nuo 16 proc. iki 13 proc. Tačiau, kaip rodo Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenys, santykinio skurdo lygis Lietuvoje per šį laikotarpį ne tik nesumažėjo, bet ir padidėjo – 2005 m. santykinio skurdo lygis Lietuvoje sudarė 16,9 proc. Tai rodo, kad dabar šalyje vykdoma politika nėra efektyvi, siekiant skurdo mažinimo tikslų.

Vienas iš pirmųjų tikslų, siekiant įgyvendinti šalies socialinės politikos uždavinius skurdo mažinimo srityje, yra nustatyti realų skurstančiųjų skaičių ir skurdo lygį šalyje. Vienokio ar kitokio skurdo matavimo rodiklio pasirinkimas iš dalies nulemia skurdo tyrimų rezultatus, todėl, siekiant nustatyti realią situaciją šalyje, būtina parinkti kuo geriau tos šalies gyvenimo lygį ir specifiką atitinkančius rodiklius.

Straipsnyje nagrinėjami pagrindiniai skurdo matavimo rodikliai ir jų ypatumai, analizuojamas skurdo ir su juo susijusių problemų (darbo jėgos apmokestinimo, pajamų diferencijavimo ir kt.) kitimo tendencijos Lietuvoje, įvertinamos skurdo mažinimo prielaidos šalyje.

Straipsnio autorių nuomone, dabar Lietuvoje skurdo lygiui apskaičiuoti naudojama metodika (pagrįsta

santykinio skurdo rodiklių skaičiavimu) nėra visiškai tinkama Lietuvai. Skaičiuoti santykinį skurdą prasmingiau šalyje, kuriose asmeninės gyventojų pajamos yra gerokai didesnės už minimalius vartojimo normatyvus ir svarbiausias tikslas gyventojams tampa ne tiek fizinių, kiek dvasinių (intelektinių) ir socialinių poreikių tenkinimas. Lietuvoje, kur nemaža dalis gyventojų dėl nepakankamų pajamų negali patenkinti net būtiniausių fizinių poreikių, santykinio skurdo skaičiavimas nėra visiškai tikslingas. Kur kas tikslingiau Lietuvoje skaičiuoti absoliutaus skurdo lygį – nustatant skurdo ribą remtis minimaliais asmeninio vartojimo normatyvais.

Straipsnyje išnagrinėtų statistinių rodiklių analizė parodė, kad Lietuvoje skurdo padidėjimą pastaraisiais metais nulėmė santykiškai mažas skurdžiausias ir vidutinio gyventojų sluoksnio pajamų bei vartojimo išlaidų padidėjimas. Vidutinių vartojimo išlaidų pasiskirstymo tarp namų ūkių analizė parodė, kad labiausiai vartojimo išlaidos vienam namų ūkio nariui 2004 m., palyginti su 2003 m., Lietuvoje padidėjo aštuntajam dešimtui priklausančiuose namų ūkiuose (5,7 proc.), o žemiausio dešilio gyventojų vidutinės vartojimo išlaidos padidėjo vos 1,1 procento.

Autorių nuomone, didelę įtaką skurdo kitimo tendencijoms turėjo ir didelis darbo jėgos apmokestinimas šalyje bei nepakankamas darbo užmokesčio didėjimas didžiausio užimtumo bei didžiausią pridėtinę vertę sukuriančiose ekonominės veiklos srityse (apdirbamojoje pramonėje, vidaus mažmeninėje prekyboje ir kt.).

Įteikta 2006 m. kovo mėn.

Priimta spausdinti 2006 m. birželio mėn.